

ОЦІНКА ПРОГНОЗУ НАДХОДЖЕНЬ ПДВ НА 2019-2021 РОКИ

Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України
вул. Лютеранська, 28а, офіс 1
01024, Київ, Україна
тел. +38 044 290 47 37
info@feao.org.ua
www.feao.org.ua
www.facebook.com/feao.vru/

У публікації проаналізовано методичне забезпечення прогнозування надходжень податку на додану вартість. Розглянуто процедурні аспекти та ключові характеристики складання прогнозу ПДВ. Здійснено аналіз показників, необхідних для здійснення прогнозування надходжень ПДВ. Наведено результати незалежного розрахунку за офіційною методикою прогнозування надходжень ПДВ (Методика № 545/315/502/637 від 31.08.2004). Виявлено, що Методика потребує перегляду, оскільки є застарілою не тільки за підходом до розрахунку, але й через відсутність ряду вихідних даних, що викликано змінами у їх обліку та моніторингу.

Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України створено в межах проекту, що імплементується консорціумом партнерів, адмініструється Вестмінстерською фундацією за демократію (WFD) та фінансується програмою «Підтримка реформи управління державними фінансами» Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) за дорученням Федерального міністерства економічної співпраці та розвитку Німеччини (BMZ) й Міністерства Великої Британії з питань міжнародного розвитку (DfID).

Завдання Офісу полягає в посиленні ефективності та якості економічного й фінансового законодавства, яке розробляє й ухвалює Верховна Рада України, та підвищенні рівня використання наявної в Україні фінансової інформації для здійснення ефективного нагляду за діяльністю уряду.

Передрук цього матеріалу авторизований. Дозвіл на використання або передрук тексту необхідно отримати напряму від власників прав.

Підготували: Марина Стадник, к. е. н. Любов Козоріз.
За заг. редакцією Віктора Мазярчука.

Думки, висловлені в матеріалах автора(ів), необов'язково відображають точку зору Офісу, його працівників або представників наглядової ради.

© Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України, 2019

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
1.КЛЮЧОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СКЛАДАННЯ ПРОГНОЗУ ПДВ.....	5
2. ПРОГНОЗ НАДХОДЖЕНЬ ПДВ ДО БЮДЖЕТУ – РОЗРАХУНОК ОФЕА	7
2.1. Прогнозування ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	7
2.1.1. З урахуванням змін у кон’юнктурі попиту (у т. ч. споживчого).....	8
2.1.2. З урахуванням змін у кон’юнктурі інвестиційного попиту	9
2.1.3. З урахуванням змін у кон’юнктурі валової доданої вартості.....	10
2.2. Прогнозування ПДВ з увезених на територію України товарів.....	10
2.3. Прогнозування обсягів бюджетного відшкодування ПДВ грошовими коштами .	11
2.4. Прогнозування надходжень ПДВ до бюджету на 2019-2021 роки	12
3. ПОРІВНЯННЯ ПРОГНОЗУ ОФЕА З РОЗРАХУНКАМИ МІНФІНУ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА 2019 РІК.....	14
ДОДАТКИ.....	18

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БВ – бюджетне відшкодування

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВРУ – Верховна Рада України

Держстат – Державна служба статистики України

ДФС – Державна фіскальна служба України

Мінекономрозвитку – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

Мінфін – Міністерство фінансів України

Методика – Методика прогнозування надходжень податку на додану вартість від 31.08.2004 № 545/315/502/637

МВФ – Міжнародний валютний фонд

ОФЕА – Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України

ПДВ – податок на додану вартість

ВСТУП

В Україні прогнозування надходжень податку на додану вартість (далі – ПДВ) регламентується спільним наказом Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державної податкової адміністрації України та Державної митної служби України «Про затвердження Методики прогнозування надходжень податку на додану вартість» від 31.08.2004 № 545/315/502/637¹ (далі – Методика).

ОФЕА уже аналізував питання оцінки методик прогнозування основних бюджетоутворюючих податків² з метою визначення коректності прогнозу досліджуваних податків протягом 2005-2017 років. У ході дослідження було виявлено, що найбільші значення середніх похибок припадають на надходження ПДВ. Саме тому було прийнято рішення про детальний аналіз методології прогнозу ПДВ відповідно до затвердженої Методики.

Надходження ПДВ мають виключне значення як для економіки, так і для наповнення дохідної частини бюджету. За період з 2010 по 2018 рік через механізм ПДВ було перерозподілено в середньому 10% ВВП, а його питома вага в доходах зведеного бюджету становила 30%. Точний прогноз цього податку дозволить забезпечити належний рівень виконання передбачених видатків державного бюджету.

Метою проведеного дослідження є отримання незалежної оцінки прогнозу ПДВ та визначення реалістичності планового показника, закладеного в Законі України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23.11.2018 № 2629-VIII³ (далі – Закон № 2629-VIII).

Інформаційною базою проведення прогнозування надходжень ПДВ є листи, отримані на запит ОФЕА від організацій, відповідальних за надання даних для розрахунку прогнозного значення ПДВ (Держстат⁴, ДФС⁵, Мінекономрозвитку⁶).

Також для підготовки дослідження було використано матеріали щодо детальних розрахунків показників доходів до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 15.09.2018 № 9000⁷, наведених у листі Мінфіну, направлено до Комітету ВРУ з питань бюджету⁸.

¹ Наказ Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державної податкової адміністрації України та Державної митної служби України «Про затвердження Методики прогнозування надходжень податку на додану вартість» від 31.08.2004 № 545/315/502/637. Отримано з: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1202-04>.

² ОФЕА. Аналіз методик прогнозування основних бюджетоутворюючих податків. Отримано з: <https://feao.org.ua/products/budgetoutvoruyutchi-podatku/>.

³ Закон України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23.11.2018 № 2629-VIII. Отримано з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2629-19>.

⁴ Лист Держстату щодо надання інформації № 15.2-20/1626 ПІ-18 від 23.10.2018.

⁵ Лист ДФС щодо надання показників № 17277/К/99-99-07-01-02-14 від 06.11.2018 та № 17991/К/99-99-07-01-02-14 від 19.11.2018.

⁶ Лист Мінекономрозвитку щодо надання інформації № 3012-06/45623-07 від 19.10.2018.

⁷ Проект Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 15.09.2018 № 9000. Отримано з: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598.

⁸ Лист Мінфіну щодо надання інформації № 35120-04-2/24711 від 21.09.2018.

1. КЛЮЧОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СКЛАДАННЯ ПРОГНОЗУ ПДВ

У цьому розділі дослідження розглянемо основні процедурні аспекти Методики, які необхідно враховувати при прогнозуванні надходжень ПДВ. Методикою зазначається, що вона передбачає шість етапів прогнозних розрахунків. Перші три етапи пов'язані з визначенням прогнозу надходжень ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг), четвертий – це розрахунок прогнозу надходжень ПДВ із ввезених на територію України товарів, п'ятий присвячений визначенню прогнозу бюджетного відшкодування податку, та заключний, шостий етап пов'язаний із розрахунком сальдо надходжень ПДВ.

Перший етап передбачає здійснення розрахунків двома методами: спрощеним та деталізованим. Кожний етап має схеми розрахунку надходжень ПДВ, наведених в Додатках до Методики, що подано в Таблиці 1.

Таблиця 1

Відповідність додатків до етапів розрахунку прогнозних обсягів ПДВ

Етапи	Номер та назва додатка
I. Визначення прогнозу надходжень податку із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) на основі динаміки та змін кон'юнктури внутрішнього попиту:	
– за кінцевими споживчими витратами домашніх господарств (спрощений метод)	Додаток 2. «Прогнозування податку з урахуванням змін у кон'юнктурі попиту (спрощений метод)»
– за роздрібним товарообігом, обсягом реалізованих послуг населенню та валовим нагромадженням основного капіталу (деталізований метод)	Додаток 3. «Прогнозування податку з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням змін у кон'юнктурі споживчого попиту (деталізований метод)» Додаток 4. «Прогнозування податку з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням змін у кон'юнктурі інвестиційного попиту (деталізований метод)»
II. Визначення прогнозу надходжень податку з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) на основі динаміки та змін кон'юнктури валової доданої вартості за видами економічної діяльності	Додаток 5. «Прогнозування надходжень податку з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням змін у кон'юнктурі валової доданої вартості»
III. Визначення усередненого значення прогнозу надходжень податку з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) виходячи з результатів розрахунків, передбачених першим та другим етапами	Визначається за формулою
IV. Визначення прогнозу надходжень податку з увезених на територію України товарів на основі динаміки імпорту товарів	Додаток 6. «Прогнозування надходжень податку з увезених на територію України товарів»
V. Визначення прогнозу бюджетного	Додаток 7. «Прогнозування обсягів

відшкодування податку грошовими коштами на основі динаміки експорту товарів та послуг і динаміки промислового виробництва	бюджетного відшкодування податку грошовими коштами»
VI. Визначення сальдо надходжень податку до бюджету	Додаток 8. «Прогнозування надходжень податку до бюджету (спрощений метод)» та «Прогнозування надходжень податку до бюджету (деталізований метод)»

Під час проведення розрахунків за схемами, наведеними в Додатках, було виявлено деякі неузгодженості та неточності (технічні помилки), зокрема:

1) у Додатку 2 та Додатку 3 показник «Номінальна ставка податку» визначається згідно з формулою та дорівнює 16,7%. В той же час у Додатку 5 та Додатку 7 цей показник прирівняно до нормативної, тобто законодавчо встановленої ставки 20%;

2) у Додатку 8 показник «ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) за кон'юнктурою попиту (спрощений метод)» у колонці D2 містить у формулі друкарську помилку. Зокрема Методика визначає для розрахунку показники С7 та В7, а мають застосовуватись показники С2 та В2.

3) показник «Податок із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)» – доцільно уточнити, що він використовується без урахування бюджетного відшкодування.

У п. 2 Методики визначено, що Держстат, Мінекономрозвитку та ДФС мають забезпечувати надання Мінфіну показників, зазначених у Додатку 1 до Методики.

Так, Мінекономрозвитку при поданні показників базується на прогнозі економічного й соціального розвитку України на 2019-2021 роки, яким визначено основні прогнозні макроекономічні показники економічного й соціального розвитку України⁹. При цьому Держстат та ДФС надають виключно фактичні показники за звітний період. Винятком є показник «Суми податку, заявлені до відшкодування (у т. ч. грошовими коштами)», що надається ДФС на прогнозний період (2019-2021 роки).

Отримавши від державних інституцій вихідні показники, що використовуються при прогнозуванні надходжень ПДВ до бюджету, спробуємо спрогнозувати цей податок та оцінити прогноз Мінфіну.

⁹ Постанова КМУ «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки» від 11.07.2018 № 546. Отримано з: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-prognozu-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-ukrayini-na-20192021-roki>.

2. ПРОГНОЗ НАДХОДЖЕНЬ ПДВ ДО БЮДЖЕТУ – РОЗРАХУНОК ОФЕА

Як уже зазначалось вище, Методика визначає порядок розрахунку прогнозних надходжень ПДВ і включає в себе вісім додатків. Додаток 1 не є розрахунковим, а містить перелік показників, необхідних для розрахунку прогнозу надходжень податку. Решта додатків використовуються при розрахунку прогнозних надходжень ПДВ. При цьому заключним у розрахунках є Додаток 8, який поєднує у собі розраховані показники Додатків 2-7.

Зауважимо, що додатки до цієї Методики містять окремі показники, використання яких матиме певні особливості, зокрема:

- «Обсяг пільг» – застосовано лише фактичні дані за 2016-2017 роки. Цей показник не містить прогнозованих сум через можливі зміни у податковому законодавстві (пояснення ДФС).
- «Коефіцієнт змін у структурі та зміни пільг» – у прогнозі буде зафіксовано на рівні 1. Тобто фіскальний вплив від розширення/скасування податкових пільг не буде враховано. Це пояснюється, в першу чергу, відсутністю (1) прогнозованих обсягів пільг та (2) можливості спрогнозувати зміни у пільговому оподаткуванні доданої вартості.
- «Обсяг векселів» становитиме 0. Податкові векселі у сплату ПДВ не приймаються (заборона Державної митної служби України з 2008 року).
- «Ваговий коефіцієнт для коефіцієнта корекції номінальної ставки» не застосовується. Вважаємо досить суб'єктивним коефіцієнтом, адже основна його мета – надати відносної важливості окремо обраному факторові з метою забезпечення точності прогнозу.

З огляду на це на основі отриманих від Мінекономрозвитку, ДФС та Держстату показників спробуємо спрогнозувати надходження ПДВ до державного бюджету України відповідно до підходу, описаного у Методиці.

2.1. Прогнозування ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)

Визначення прогнозних надходжень ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) відбувається за кількома підходами у межах спрощеного та деталізованого методів, а саме з урахуванням змін у кон'юнктурі:

- попиту (у т. ч. споживчого) – Додатки 2 та 3;
- інвестиційного попиту – Додаток 4;
- валової доданої вартості – Додаток 5.

Зупинимось на вивченні кожного із зазначених підходів.

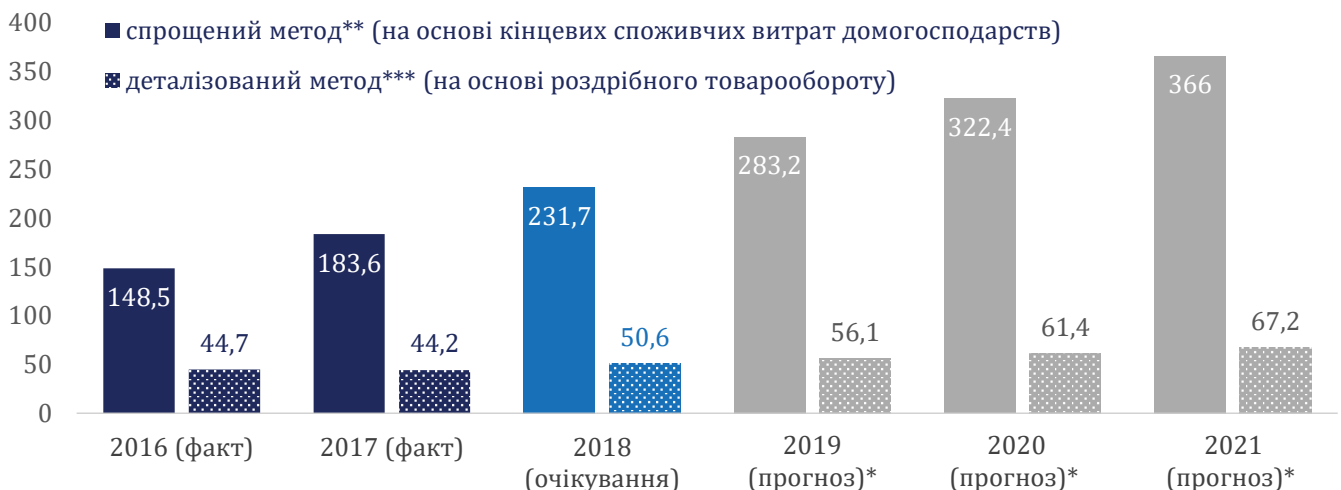
2.1.1. З урахуванням змін у кон'юнктурі попиту (у т. ч. споживчого)

Прогнозні надходження ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням змін у кон'юнктурі попиту (у т. ч. споживчого) розраховуються відповідно до Додатка 2 (спрощений метод) та Додатка 3 (деталізований метод). Кожен додаток містить 12 та 10 показників відповідно. Уточнень потребує Додаток 3, а саме:

- показник «Роздрібний товарообіг підприємств, які здійснюють діяльність із роздрібною торгівлю та ресторанного господарства» при прогнозуванні не застосовується, оскільки з 2015 року Держстат не обліковує цей показник;
- показник «Обсяг реалізованих нефінансових послуг населенню» при прогнозуванні не застосовується, оскільки починаючи з 2015 року Держстат не надає інформації через скасування форми № 1-послуги (річна) «Звіт про обсяги реалізованих послуг» (наказ Держстату від 19.11.2014 № 350);
- показник «Податок із вироблених в Україні товарів (робіт послуг) у частині споживчого попиту» за звітний період буде розраховано за формулою, що застосовується для прогнозного періоду. Це пояснюється тим, що потрібний для розрахунку цього показника Додаток 4 через відсутність даних не може бути розрахований (детальніше див. п. 2.1.2 цього дослідження).

Згадані додатки застосовуються у розрахунковому Додатку 8, що визначає загальну суму надходжень ПДВ до бюджету. Маючи усі потрібні показники для розрахунку прогнозу, видається можливим це зробити та представити у Таблицях 1-2 (див. Додатки до дослідження).

На Рис. 1 наведено фактичні та прогнозні показники внутрішнього ПДВ у 2016-2021 роках, розраховані відповідно до Додатків 2 та 3 Методики.

Примітка:

* Розрахунки ОФЕА відповідно до Методики.

** ПДВ з урахуванням бюджетного відшкодування.

*** ПДВ виключно в частині споживчого попиту.

Рис. 1. Надходження ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням змін у кон'юнктурі споживчого попиту у 2016-2021 роках, млрд грн

2.1.2. З урахуванням змін у кон'юктурі інвестиційного попиту

Прогнозні надходження ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням змін у кон'юктурі інвестиційного попиту розраховуються відповідно до Додатка 4 (деталізований метод), який складається з 23 показників. Результатом здійснених розрахунків, наведених у цьому додатку, є показник № 22 «Податок із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) у частині нагромадження основного капіталу».

Отриманий показник № 22 використовується при розрахунках в інших додатках, зокрема в Додатку 3 при розрахунку показника № 9 «Податок із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) у частині споживчого попиту» та в Додатку 8 при розрахунку показника № 2 «Податок із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) за кон'юктурою попиту (деталізований метод)».

Зауважимо, що через відсутність вихідних показників не видається можливим розрахувати ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) у частині нагромадження основного капіталу.

Проте було виокремлено основні неточності та проблемні моменти Додатка 4, зокрема:

- у розрахунку показника «Імпорт товарів та послуг у складі валового нагромадження основного капіталу в основних цінах» для передпрогнозного 2017 року закладено формулу із різними одиницями виміру - млн грн та млн дол., що є не зовсім коректним;
- показник «Податки на продукти за винятком субсидій у складі машин та устаткування валового нагромадження основного капіталу» – використовується показник із Додатка 1 рядок № 9. Проте Додаток 1 у стовпчиках з періодом не містить позначки «так», що означає необхідність зазначеної інформації для розрахунків, притому що Додаток 4 на них посилається. Це також призводить до неузгодженості інформаційної бази для складання Додатка 4;
- не зовсім зрозумілою є наявність формули для розрахунку у передпрогнозному 2017 році показників «Машини та устаткування у складі валового нагромадження основного капіталу в цінах споживачів» та «Імпорт товарів та послуг у складі валового нагромадження основного капіталу в основних цінах», оскільки дані поточного року та прогнозного мають бути перенесені із Додатка 1;
- відсутність прогнозної інформації за окремими показниками (наприклад, показники № 11-14 Додатка 4), а наявна виключно інформація за фактом за 2016-2017 роки.

Загалом зауважимо, що Додаток 4 разом із Додатком 3 застосовуються у другій частині Додатка 8. Але за відсутності розрахункового показника відповідно до Додатка 4 ми не зможемо спрогнозувати надходження податку за деталізованим методом. Тому розрахунок відповідно до Додатка 3 (детальніше див. п. 2.1.1 цього дослідження) матиме інформативний характер.

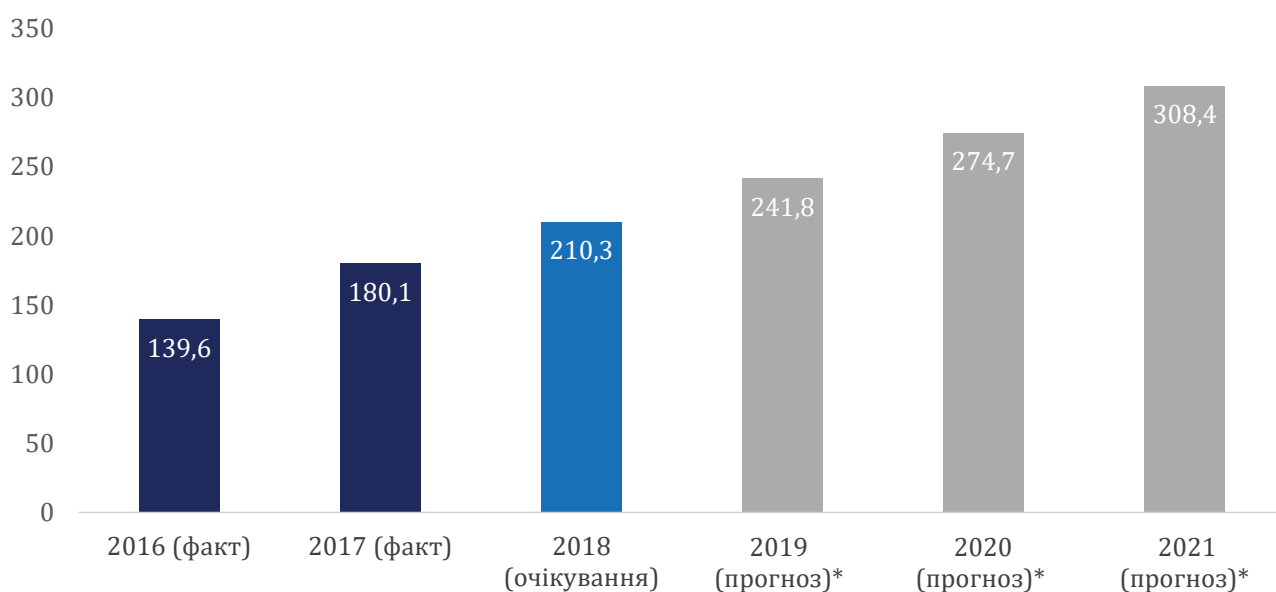
2.1.3. З урахуванням змін у кон'юктурі валової доданої вартості

Прогнозні надходження ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням змін у кон'юктурі валової доданої вартості розраховуються відповідно до Додатка 5, який складається з п'яти показників у розрізі восьми видів економічної діяльності. Результатом здійснених розрахунків, наведених у цьому додатку, є показник «Загальна сума мобілізованих коштів ПДВ за усіма видами економічної діяльності».

Основною неточністю цього додатка було те, що Методика чітко не визначає, як наведено надходження ПДВ у розрізі видів економічної діяльності – з чи без урахування бюджетного відшкодування. Проте детальний аналіз обох показників засвідчив, що для прогнозування у межах Додатка 5 застосовується ПДВ без урахування бюджетного відшкодування.

Маючи необхідні показники для розрахунку прогнозу, видається можливим це зробити та представити у Таблиці 3 (див. Додатки до дослідження).

На Рис. 2 наведемо фактичні та прогнозні показники внутрішнього ПДВ у 2016-2021 роках, розраховані відповідно до Додатка 5 Методики.

Примітка:

* Розрахунки ОФЕА відповідно до Методики.

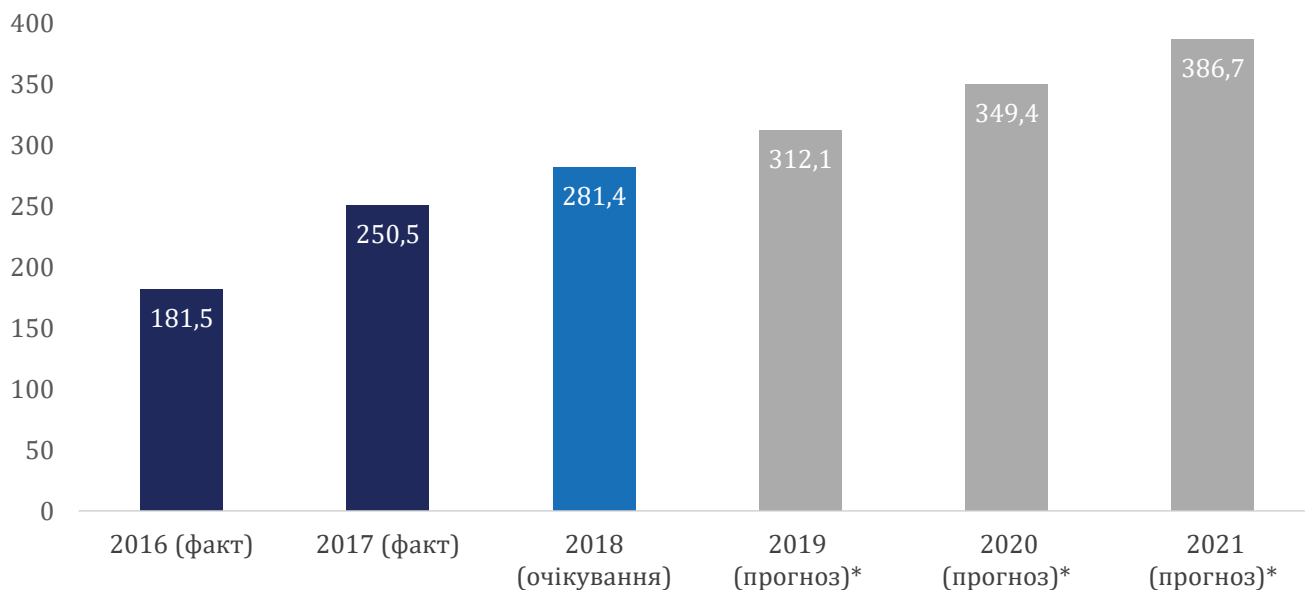
Рис. 2. Надходження ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням змін у кон'юктурі валової доданої вартості у 2016-2021 роках, млрд грн

2.2. Прогнозування ПДВ з увезених на територію України товарів

ПДВ з увезених на територію України товарів прогнозується відповідно до Додатка 6 Методики, що складається з 11 показників.

Результатом здійснених розрахунків, наведених у цьому додатку, є показник № 10 «Податок з увезених на територію України товарів». Отриманий показник № 10 використовується при розрахунках в інших додатках, зокрема в Додатку 2 «Прогнозування податку з урахуванням змін у кон'юнктурі попиту (спрощений метод)» та Додатку 8 «Прогнозування податку до бюджету». Для розрахунку прогнозних надходжень ПДВ з увезених товарів є усі потрібні дані.

Тому у Таблиці 4 (див. Додатки до дослідження) представимо розрахунок прогнозних надходжень ПДВ з увезених на територію України товарів, а на Рис. 3 – фактичні та прогнозні показники ПДВ з увезених товарів у 2016-2021 роках, розраховані відповідно до Додатка 6 Методики.

Примітка:

** Розрахунки ОФЕА відповідно до Методики.*

Рис. 3. Надходження ПДВ з увезених на територію України товарів у 2016-2021 роках, млрд грн

2.3. Прогнозування обсягів бюджетного відшкодування ПДВ грошовими коштами

Відповідно до Методики прогнозування надходжень ПДВ прогнозні обсяги бюджетного відшкодування податку грошовими коштами розраховуються відповідно до Додатка 7 Методики, що включає 20 показників. Відповідальними за надання показників для розрахунку бюджетного відшкодування визначено Мінекономрозвитку та ДФС.

У відповідь на запит ОФЕА у межах прогнозування бюджетного відшкодування ПДВ Мінекономрозвитку надало усі необхідні дані для прогнозування¹⁰.

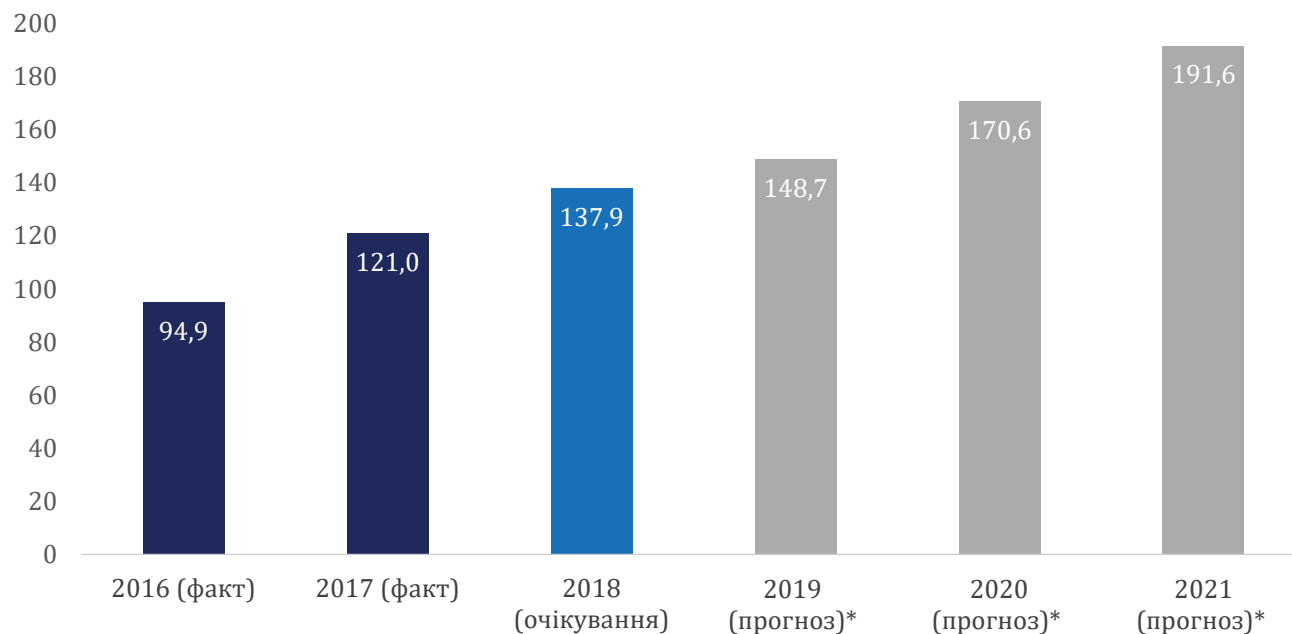
ДФС зауважила, що два показники, а саме «Суми, заявлені до відшкодування за: (1) «експортними операціями» та (2) «внутрішніми операціями» – це недеklarовані показники, а дані надаються узагальнені за показником «Суми, заявлені до

¹⁰ Лист Мінекономрозвитку Мінфіну щодо надання уточнених звітних та прогнозних показників у 2017-2021 рр. № 3012-06/34939-03 від 10.08.2018.

відшкодування». Потрібно відзначити, що ДФС надала прогнозовані показники заявленого до відшкодування податку¹¹.

На практиці Мінфін використовує тільки спрощену модель прогнозування бюджетного відшкодування через відсутність окремих даних. З огляду на це такий підхід буде використано і нами через відсутність можливості застосування моделі у повному обсязі.

Розрахунки представлено у Таблиці 5 (див. Додатки до дослідження) та на Рис.4.

Примітка:

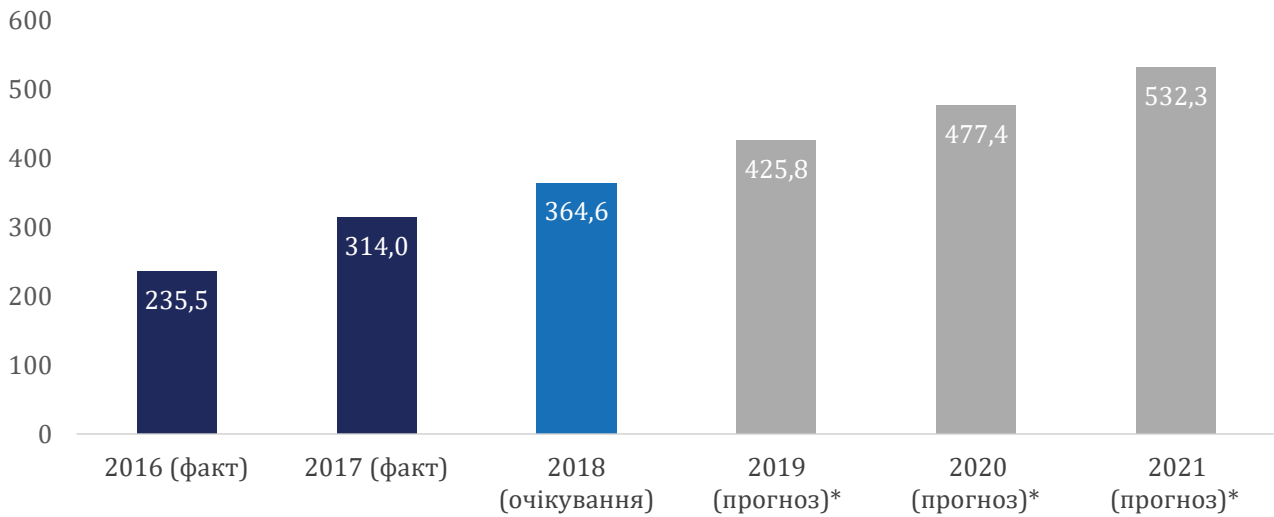
* Розрахунки ОФЕА відповідно до Методики.

Рис. 4. Суми ПДВ, заявлені до відшкодування грошовими коштами у 2016-2021 роках, млрд грн

2.4. Прогнозування надходжень ПДВ до бюджету на 2019-2021 роки

Ключовим у затвердженій Методиці є Додаток 8, що акумулює у собі значення усіх попередніх додатків та визначає надходження ПДВ до бюджету за спрощеним та деталізованим методами. За браком вихідних даних, що унеможливило розрахунок Додатка 4, прогноз ПДВ за деталізованим методом розрахувати неможливо. А за спрощеним методом із використанням Додатків 2, 5, 6, 7 прогноз ПДВ на 2019-2021 роки представлено у Таблиці 6 (див. Додатки до дослідження) та на Рис. 5.

¹¹ Лист ДФС Мінфіну про надання інформації № 2363/4/99-99-07-01-02-13 від 10.08.2018.

Примітка:

* Розрахунки ОФЕА відповідно до Методики.

Рис. 5. Надходження ПДВ до державного бюджету у 2016-2021 роках, млрд грн

Здійснивши передбачені Методикою розрахунки, на Рис. 5 ми систематизували усі основні складові ПДВ у межах прогнозу на 2019-2021 роки.

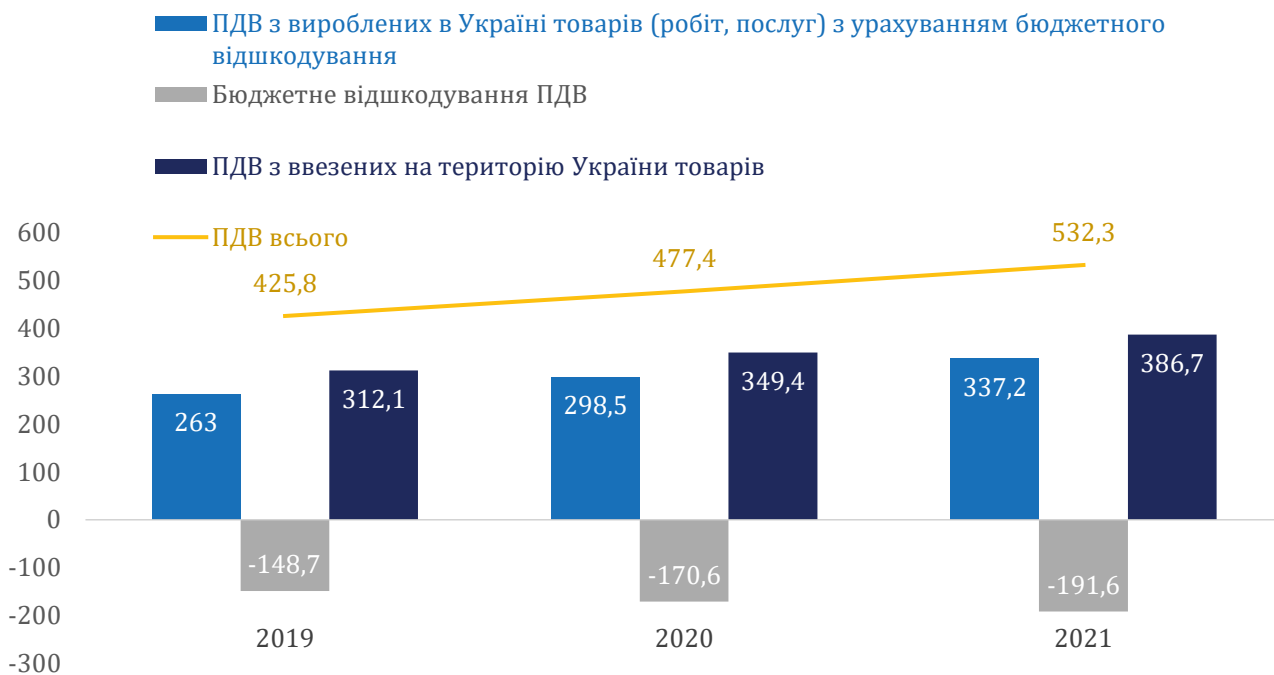

Рис. 6. Розрахунок ОФЕА прогнозу основних складових ПДВ на 2019-2021 рр., млрд грн

3. ПОРІВНЯННЯ ПРОГНОЗУ ОФЕА З РОЗРАХУНКАМИ МІНФІНУ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА 2019 РІК

У межах проведеного дослідження необхідно порівняти прогноз ОФЕА із прогнозом Мінфіну, розробленим до Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік». У частині прогнозування ПДВ на 2019 рік виявлено таке.

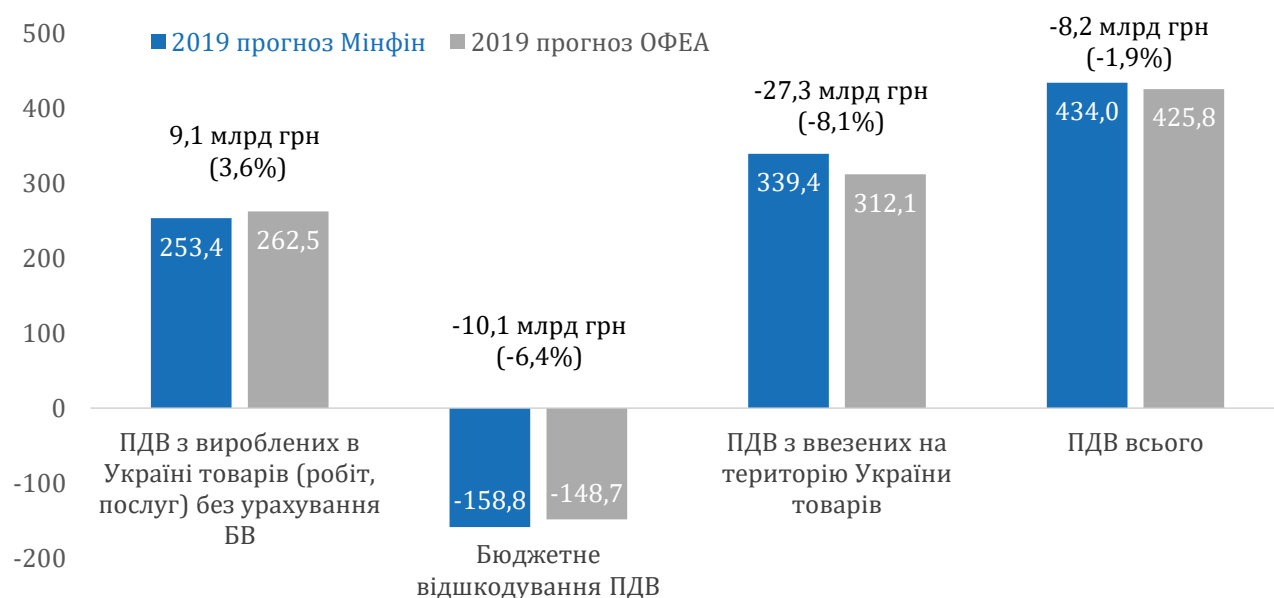
1. Підходи Мінфіну до розрахунків прогнозного ПДВ частково не відповідають Методиці № 545/315/502/637 від 31.08.2004 щодо кількості розрахункових додатків та показників. Так, у листі подано розрахунки за трьома із семи застосованих додатків:

- Додаток 2 – прогнозування ПДВ з урахуванням змін кон'юнктури попиту;
- Додаток 6 – прогнозування ПДВ з увезених товарів;
- Додаток 7 – прогнозування бюджетного відшкодування.

Тобто застосовано спрощені методи без деталізованих (у межах кон'юнктури споживчого попиту, інвестиційного попиту та валової доданої вартості).

2. Відсутні копії листів, надіслані до Мінфіну відповідальними організаціями, про надання вихідних показників для прогнозування ПДВ у відповідь на лист Мінфіну від 31.07.2018 № 35130-11-10/20319. Зокрема, це: Державна служба статистики України, Державна фіскальна служба України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

На Рис. 7 представлено порівняння незалежної прогнозової оцінки надходжень ПДВ, розрахованої ОФЕА, із показниками Мінфіну на 2019 рік.

Примітка: БВ – бюджетне відшкодування.

Рис. 7. Порівняння прогнозів надходжень ПДВ, розрахованих ОФЕА та Мінфіном.

З Рис. 7 видно, що розрахунок ОФЕА прогнозних надходжень ПДВ до бюджету відрізняється від значення Мінфіну на 8,2 млрд грн. Основна причина – завищений прогноз ПДВ з увезених товарів та занижений прогноз внутрішнього ПДВ (у т. ч. через завищення бюджетного відшкодування). Розглянемо ці причини детальніше.

3.1. Бюджетне відшкодування ПДВ

Прогноз бюджетного відшкодування ПДВ потребує детальнішого аналізу, оскільки це єдиний показник, який ДФС надає Мінфіну на прогнозний період. Тому у Таблиці 8 наведемо порівняння прогнозних обсягів бюджетного відшкодування ПДВ, розрахованих згаданими відомствами та ОФЕА.

Таблиця 8

Порівняння прогнозних обсягів бюджетного відшкодування ПДВ (млрд грн)

Джерело	Показник	Звітний період			Очікування	Прогнозний період		
		2015	2016	2017		2018	2019	2020
Прогноз ДФС	Сума ПДВ, заявлена платниками до відшкодування	71,7	94,9	121,2	130,1	148,7	167,6	183,1
	Сума ПДВ, заявлена до відшкодування грошовими коштами	71,7	94,9	121,0	130,0	148,5	167,4	182,9
	Бюджетне відшкодування грошовими коштами	68,4	94,4	120,1	X	x	x	x
Прогноз Мінфіну	Бюджетне відшкодування грошовими коштами	68,4	94,4	120,1	137,2	158,8	x	x
Прогноз ОФЕА	Сума ПДВ, заявлена до відшкодування грошовими коштами*	71,7	94,9	121,0	137,9	148,7	170,6	191,6

* Детальні розрахунки представлено у Таблиці 6, наведеній у Додатках до дослідження.

З Таблиці 8 видно, що Мінфін у прогнозі надає значення фактично відшкодованого ПДВ, а Методика та прогноз ДФС – заявлені до відшкодування суми ПДВ. Порівняння цих значень показало, що відхилення між згаданими показниками незначні. Різниця між заявленими до відшкодування сумами ПДВ та повернутими у 2017 році становила 0,9 млрд грн, або 0,9%, а у 2016 році – 0,5 млрд грн, або 0,5%. Додаткового зауважимо, що узгоджені та повернуті суми ПДВ після запровадження системи електронного адміністрування податку майже не різняться (у 2017 році різниця склала 25 млн грн, або 0,05%)¹². Однак вважаємо, що застосування відмінних показників все ж таки призводить до неточностей прогнозування.

¹² ОФЕА. Аналіз стану бюджетного відшкодування ПДВ у 2017 році та січні-травні 2018 року. Отримано з: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/2018_07_27_feao_budget_a5_v2.15.pdf.

Цікавим є те, що на 2018 рік очікуваний розмір бюджетного відшкодування відповідно до розрахунків Мінфіну становить 137,2 млрд грн, при цьому ДФС надає на 7,2 млрд грн меншу суму, заявлену до відшкодування. Тобто виходить, що заявлена сума менше тієї, що фактично запланована до відшкодування.

Прогноз ОФЕА щодо обсягів бюджетного відшкодування ПДВ на 2018 рік є близьким до прогнозу Мінфіну (різниця 0,7 млрд грн, або 0,5%).

Що стосується показників бюджету на 2019 рік, то прогноз ОФЕА:

- майже ідентичний прогнозу ДФС, надісланому до Мінфіну¹³;
- значно різниться з прогнозом Мінфіну – менший на 10,1 млрд грн, або на 6,4%.

Основні причини ми вбачаємо у:

- використанні Мінфіном для прогнозування виключно експорту товарів, тоді як Методика визначає сукупний експорт товарів та послуг. Тобто підхід Мінфіну оснований на зменшеній на суму експорту послуг базі розрахунку бюджетного відшкодування за експортними операціями (наприклад, у прогнозі на 2019 рік експорт послуг зафіксовано на рівні 15,9 млрд грн);
- відмінності частки проміжного споживання у випуску експортоорієнтованих видів діяльності: у прогнозі Мінфіну – 0,7, що на 0,1 більше, ніж у прогнозі ОФЕА. При цьому розрахунки Мінфіну не містять даних за показниками, що використовуються для розрахунку цієї частки, а саме проміжного споживання та валового випуску експортоорієнтованих видів діяльності;
- сумнівній коректності визначення бази розрахунку бюджетного відшкодування ПДВ за експортними операціями. За формулою база розраховується як добуток експорту, обмінного курсу та частки проміжного споживання у випуску експортоорієнтованих видів діяльності. Якщо перемножити згадані показники, надані Мінфіном, то база розрахунку на 2019 рік становить 929,1 млрд грн ($47,1 \cdot 28,2 \cdot 0,7$). При цьому при наведених показниках Мінфін вказує базу розрахунку бюджетного відшкодування ПДВ у розмірі 991,5 млрд грн, що на 62,4 млрд грн більше, ніж реально розрахована;
- штучному завищенні значення цього прогнозного показника з метою утримання дефіциту бюджету на низькому рівні. Адже дефіцит бюджету є показником, який відслідковує МВФ.

3.2. ПДВ з увезених на територію України товарів

За оцінкою ОФЕА, прогнозний обсяг надходжень ПДВ з увезених на територію України товарів на 2019 рік становитиме 312,1 млрд грн, коли за прогнозом Мінфіну він дорівнює 339,4 млрд грн, що свідчить про переоцінку прогнозного значення на рівні 8,1%, або 27,3 млрд грн.

Крім того, Рахункова палата у своєму Висновку щодо проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік»¹⁴ також відзначила наявність значних ризиків

¹³ Лист ДФС Мінфіну про надання інформації № 2363/4/99-99-07-01-02-13 від 10.08.2018.

¹⁴ Висновок Рахункової палати щодо проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік», затверджений рішенням Рахункової палати від 25.09.2018 № 24-9. Отримано з: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16757581/Vysn_proekt_DBU_2019.pdf?subportal=main.

недосягнення передбаченого прогнозного обсягу на 2019 рік надходжень ПДВ з увезених на територію України товарів.

Слід зауважити, що в процесі розгляду Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» у другому читанні збільшено обсяг ПДВ з увезених на територію України товарів на 0,8 млрд грн, що пояснюється у Висновках¹⁵ Комітету ВРУ з питань бюджету наступним:

- прийняттям ВРУ 23.11.2018 у другому читанні урядового законопроекту «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів» (реєстр. № 9260), зокрема в частині зменшення порогу не оподаткованого ПДВ мінімуму вартості товарів, які ввозять (пересилають) малими партіями у міжнародних поштових та експрес-відправленнях – за загальним фондом на 0,3 млрд грн;
- прийняттям ВРУ 08.11.2018 у другому читанні та в цілому законопроектів «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування акцизним податком легкових транспортних засобів» (реєстр. № 8487) та «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо ввезення транспортних засобів на митну територію України» (реєстр. № 8488) – за спеціальним фондом на 0,5 млрд грн.

Однак вважаємо, що зміни податкового законодавства у частині оподаткування доданої вартості, що наберуть чинності з 2019 року, з великою вірогідністю не забезпечать досягнення запланованих Мінфіном показників ПДВ з увезених на територію України товарів.

Насамкінець зауважимо, що з метою забезпечення точнішого прогнозування ця Методика потребує перегляду, оскільки є застарілою не тільки за підходом до розрахунку, але й через відсутність ряду вихідних даних, що викликано змінами у їх обліку та моніторингу.

¹⁵ Висновок Комітету Верховної Ради України з питань бюджету до другого читання від 21.11.2018 до проекту Закону «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 15.09.2018 № 9000. Отримано з: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598.

ДОДАТКИ

Таблиця 1

Додаток 2 Методики «Прогнозування ПДВ з урахуванням змін у кон'юнктурі попиту (спрощений метод)» – розрахунки ОФЕА

№ з/п	Показник	Позначення	Одиниці виміру	Звітний період		Очікування	Прогнозний період		
				базовий рік	перед прогнозний рік	поточний рік	прогнозний рік	прогнозний рік	прогнозний рік
				2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	КСВ дг (бо)	млрд грн	1 538,0	1 961,1	2 318,1	2 689	3 035,1	3 400,7
2	Номінальна ставка податку	НС	%	16,67	16,67	16,67	16,67	16,67	16,67
3	Реальна ставка податку	РС	%	21,5	22,1	22,1	22,1	22,1	22,1
4	Коефіцієнт корекції номінальної ставки	Кк		1,29	1,33	1,33	1,33	1,33	1,33
5	Обсяг пільг	П	млрд грн	35,8	23,7	X	X	X	X
6	Коефіцієнт змін у структурі та зміни пільг	Кп		1	1	1	1	1	1
7	ПДВ із вироблених та ввезених	ПДВ		330	434,1	513,1	595,2	671,8	752,8
8	у т. ч. ПДВ із вироблених з бюджетним відшкодуванням	ПДВв(п)		148,5	183,6	231,7	283,2	322,4	366,0
9	ПДВ з увезених	ПДВі	млрд грн	181,5	250,5	281,4	312,1	349,4	386,7
10	Номінальний ВВП	GDPn	млрд грн	2 383,2	2 982,9	3 457,9	3 946,9	4 450,9	4 972,6
11	Темп реального ВВП	GDPr	%	102,3	102,5	103,2	103	103,8	104,1
12	Нормативна ставка ПДВ	НС'	%	20	20	20	20	20	20

Додаток 3 Методики «Прогнозування ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням змін у кон'юктурі споживчого попиту (деталізований метод)» – розрахунки ОФЕА

№ з/п	Показник	Позначення	Одиниця виміру	Звітний період		Очікування	Прогнозний період		
				базовий рік	перед-прогнознний рік	поточний рік	прогнознний рік	прогнознний рік	прогнознний рік
				2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Роздрібний товарообіг підприємств, які здійснюють діяльність із роздрібною торгівлі та ресторанного господарства	ТО	млрд грн	556,0	586,3	655,7	714,4	786,6	866,8
2	Продаж товарів виробництва України через торговельну мережу підприємств	ТОв	млрд грн	310,0	306,7	350,8	389,3	425,6	466,3
3	Обсяг реалізованих послуг населенню*	РП	млрд грн	х	х	х	х	х	х
4	Компоненти споживчого попиту як база оподаткування	БО(сп)	млрд грн	310,0	306,7	350,8	389,3	425,6	466,3
5	Номінальна ставка	НС	%	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7
6	Співвідношення збору податку та бази оподаткування (реальна ставка)	РС	%	14,42	14,42	14,42	14,42	14,42	14,42
7	Коефіцієнт корекції номінальної ставки	Кк		0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
8	Коефіцієнт зміни пільг	Кп		1	1	1	1	1	1
9	Податок із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) у частині споживчого попиту	ПДВсп	млрд грн	44,7	44,2	50,6	56,1	61,4	67,2
10	Нормативна ставка податку	НС	%	20	20	20	20	20	20

Додаток 5 Методики «Прогнозування ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням змін у кон'юнктурі валової доданої вартості» – розрахунки ОФЕА

№ з/п	Види економічної діяльності	2016 (базовий рік)					2017 (передпрогнозний рік)				
		У фактичних цінах, млрд грн		Номінальна ставка податку, %	Реальна ставка податку, %	Коефіцієнт корекції номінальної ставки	У фактичних цінах, млрд грн		Номінальна ставка податку, %	Реальна ставка податку, %	Коефіцієнт корекції номінальної ставки
		Валова додана вартість	ПДВ				Валова додана вартість	ПДВ			
Позначення	ВДВ	ПДВв(вд)	НС	РС	Кк	ВДВ	ПДВв(вд)	НС	РС	Кк	
1	Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	279,7	2,2	20	0,8	0,04	305,2	17,9	20	5,9	0,3
2	Добувна промисловість	131,7	18,4	20	14,0	0,7	181,3	21,6	20	11,9	0,6
3	Обробна промисловість	291,5	19,5	20	6,7	0,3	369,5	25,5	20	6,9	0,3
4	Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	82,3	15,8	20	19,2	1,0	96,5	20,5	20	21,2	1,1
5	Будівництво	47,5	5,2	20	10,9	0,5	68,2	6,7	20	9,8	0,5
6	Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	318,1	24,6	20	7,7	0,4	421,4	31,2	20	7,4	0,4
7	Транспорт	156,7	13,7	20	8,7	0,4	190,2	17,3	20	9,1	0,5
8	Інші види економічної діяльності	715,8	40,2	20	5,6	0,3	887,8	39,4	20	4,4	0,2
9	Всього	2 023,3	139,6	20			2 520,1	180,1	20		

Продовження Таблиці 3

№ з/п	Види економічної діяльності	2018 (поточний рік - очікування)						2019 (прогноз)					
		У фактичних цінах, млрд грн		Номінальна ставка податку, %	Реальна ставка податку, %	Коефіцієнт корекції номінальної ставки	Коефіцієнт зміни пільг	У фактичних цінах, млрд грн		Номінальна ставка податку, %	Реальна ставка податку, %	Коефіцієнт корекції номінальної ставки	Коефіцієнт зміни пільг
		Валова додана вартість	ПДВ					Валова додана вартість	ПДВ				
Позначення	ВДВ	ПДВв(вд)	НС	РС	Кк	Кп	ВДВ	ПДВв(вд)	НС	РС	Кк	Кп	
1	Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	339,8	19,9	20	5,9	0,3	1	377,6	22,1	20	5,9	0,3	1
2	Добувна промисловість	211,0	25,1	20	11,9	0,6	1	240,6	28,7	20	11,9	0,6	1
3	Обробна промисловість	433,4	29,9	20	6,9	0,3	1	503,0	34,7	20	6,9	0,3	1
4	Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	112,4	23,9	20	21,2	1,1	1	130,4	27,7	20	21,2	1,1	1
5	Будівництво	87,5	8,6	20	9,8	0,5	1	106,5	10,5	20	9,8	0,5	1
6	Оптова роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги ремонту	496,1	36,7	20	7,4	0,4	1	570,2	42,2	20	7,4	0,4	1
7	Транспорт	227,0	20,6	20	9,1	0,5	1	265,5	24,1	20	9,1	0,5	1
8	Інші види економічної діяльності	1 028,1	45,6	20	4,4	0,2	1	1 166,1	51,8	20	4,4	0,2	1
9	Всього	2 935,3	210,5	20			1	3 359,9	241,8	20			1

№ з/п	Види економічної діяльності	2020 (прогноз)						2021 (прогноз)					
		У фактичних цінах, млрд грн		Номінальна ставка податку, %	Реальна ставка податку, %	Коефіцієнт корекції номінальної ставки	Коефіцієнт зміни пільг	У фактичних цінах, млрд грн		Номінальна ставка податку, %	Реальна ставка податку, %	Коефіцієнт корекції номінальної ставки	Коефіцієнт зміни пільг
		Валова додана вартість	ПДВ					Валова додана вартість	ПДВ				
Позначення	ВДВ	ПДВв(вд)	НС	РС	Кк	Кп	ВДВ	ПДВв(вд)	НС	РС	Кк	Кп	
1	Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	419,2	24,6	20	5,9	0,3	1	458,1	26,9	20	5,9	0,3	1
2	Добувна промисловість	271,3	32,3	20	11,9	0,6	1	301,6	35,9	20	11,9	0,6	1
3	Обробна промисловість	571,2	39,4	20	6,9	0,3	1	640,1	44,2	20	6,9	0,3	1
4	Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	147,6	31,4	20	21,2	1,1	1	163,6	34,8	20	21,2	1,1	1
5	Будівництво	132,4	13,0	20	9,8	0,5	1	162,0	15,9	20	9,8	0,5	1
6	Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	650,0	48,1	20	7,4	0,4	1	731,4	54,2	20	7,4	0,4	1
7	Транспорт	304,6	27,7	20	9,1	0,5	1	344,5	31,3	20	9,1	0,5	1
8	Інші види економічної діяльності	1 310,3	58,2	20	4,4	0,2	1	1 468,3	65,2	20	4,4	0,2	1
9	Всього	3 806,6	274,7	20			1	4 269,6	308,3	20			1

Додаток 6 Методики «Прогнозування ПДВ з увезених на територію України товарів» – розрахунки ОФЕА

№ з/п	Показник	Одиниці виміру	Позначення	Звітний період		Очікування	Прогнозний період		
				базовий рік	перед-прогнознний рік	поточний рік	прогнознний рік	прогнознний рік	прогнознний рік
				2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Імпорт товарів	млрд дол. США	I	40,6	49,1	54,0	59,1	63,6	69,6
2	Імпорт товарів	млрд грн	Iгрн	1 039,4	1 306,1	1 485,0	1 666,6	1 888,9	2 115,8
3	Обмінний курс гривні до долара США, грн за 1 дол.	грн	Курс\$	25,6	26,6	27,5	28,2	29,7	30,4
4	Обсяг виданих податкових векселів	млрд грн	W	0	0	0	0	0	0
5	Імпорт товарів, сплату податку з якого не відстрочено шляхом видачі податкового векселя	млрд грн	Iв	1 039	1 306	1 485	1 667	1 889	2 116
6	Імпорт товарів як база оподаткування (без векселів та пільг)	млрд грн	BO(i)	907	1 253	1 407	1 560	1 747	1 934
7	Питома вага імпорту товарів, що підлягає оподаткуванню, у загальному імпорті товарів (реальна ставка)		Ч(оп)	0,87	0,96	0,95	0,94	0,92	0,91
8	Обсяг пільг	млрд грн	П	35,8	23,7	x	x	x	x
9	Коефіцієнт зміни пільг		Кп	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
10	Податок із ввезених на територію України товарів	млрд грн	ПДВі	181,5	250,5	281,4	312,1	349,4	386,7
11	Нормативна ставка податку	%	НС	20	20	20	20	20	20

Додаток 7 Методики «Прогнозування обсягів бюджетного відшкодування ПДВ грошовими коштами» – розрахунки ОФЕА

№ з/п	Показник	Одиниця виміру	Позначення	Звітний період		Очікування	Прогнозний період		
				базовий рік	перед-прогнознний рік		поточний рік	прогнознний рік	прогнознний рік
				2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Суми, заявлені до відшкодування	млрд грн	З	94,9	121,2	x	x	x	x
2	у т. ч. грошовими коштами	млрд грн	БВ	94,9	121,0	137,9	148,7	170,6	191,6
3	Експорт товарів та послуг	млрд дол. США	Е	45,9	53,8	58,2	63	68,1	74,7
4	Обмінний курс гривні до долара США	грн	Курс\$	25,6	26,6	27,5	28,2	29,7	30,4
5	Номінальна ставка податку	%	НС	20	20	20	20	20	20
6	Проміжне споживання експортоорієнтованих видів діяльності в цінах споживачів	млрд грн	PS(e)	3 627,8	4 577,4	5 272,0	6 004,5	6 699,9	7 458,1
7	Валовий випуск експортоорієнтованих видів діяльності в ринкових цінах	млрд грн	V(e)	6 013,2	7 560,3	8 729,9	9 951,3	11 150,9	12 430,7
8	Частка проміжного споживання у випуску експортоорієнтованих видів діяльності		Кс	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
9	База розрахунку бюджетного відшкодування за експортними операціями	млрд грн	БОекс	708,9	866,5	966,5	1 072,0	1 215,2	1 362,5
10	Розрахунковий коефіцієнт відшкодування податку (реальна ставка)	%	Кекс	13,4	14,0	14,3	13,9	14,0	14,1

Додаток 8 «Прогнозування надходжень ПДВ до бюджету (деталізований метод)» – розрахунки ОФЕА

№ з/п	Показник	Позначення	Звітний період		Очікування			Прогнозний період		
			базовий рік	перед-прогнознний рік	поточний рік			прогнознний рік	прогнознний рік	прогнознний рік
			2016	2017	2018			2019	2020	2021
				план	оцінка ОФЕА	% від плану				
1	Податок із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	ПДВв				221,1	3,2	262,5	298,5	337,2
2	за кон'юнктурою попиту (спрощений метод)	ПДВв(п)	148,5	183,5	214,3	231,7	8,1	283,2	322,4	366,0
3	за кон'юнктурою валової доданої вартості	ПДВв (вд)				210,5	-1,8	241,8	274,7	308,3
4	Бюджетне відшкодування податку грошовими коштами	БВ	94,4	120,1	130,0	137,9	6,1	148,7	170,6	191,6
5	Сальдо податку з вітчизняних товарів		54,1	63,5	84,3	83,2	-1,3	113,8	128,0	145,6
6	Податок із ввезених на територію України товарів	ПДВі	181,4	250,5	300,0	281,4	-6,2	312,1	349,4	386,7
7	Надходження податку до бюджету, млрд грн	ПДВ	235,5	314,0	384,3	364,6	-5,1	425,8	477,4	532,3

вул. Лютеранська, 28а, офіс 1
тел. +38 044 290 47 37
01024, Київ, Україна
info@feao.org.ua
www.feao.org.ua
www.facebook.com/feao.vru/

© Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України, 2019
Передрук цього матеріалу авторизований. Дозвіл на використання або передрук
тексту необхідно отримати напряму від власників прав.